

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 349.2

*Д. В. Малетов**orcid.org/0000-0002-1241-1005**аспірант, фахівець кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

ЩОДО ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» СУДДІ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

Вступ. Однією з найважливіших основ ефективної діяльності судової системи України є забезпечення її професійним і компетентним кадровим складником. Для відбору відповідних якісних суддів законодавець включив поняття «компетентність» як критерій для кваліфікаційного оцінювання суддів. Однак питання визначення компетентності спеціалізованих суддів України потребує подальших досліджень в розрізі удосконалення теоретичної бази та її нормативного закріплення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання поняття «компетентність судді» прямо чи опосередковано досліджували вітчизняні науковці В. Мартинюк, В.С. Єгорова, А.В. Семенова, Л.Є. Зуєва, М.М. Кухта.

Метою статті є дослідження особливостей поняття «компетентність» в аспекті його стосунку до статусу судді Вищого антикорупційного суду України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить кваліфікаційне оцінювання суддів або кандидатів на таку посаду. Головною метою цього процесу є оцінювання здатності особи здійснювати правосуддя згідно з вимогами, встановленими законом. Процес кваліфікаційного оцінювання суддів, як і будь-який інший процес оцінювання, повинен містити певні критерії відповідності. Згідно з чинним законом, одним із трьох таких критеріїв є визначення рівня компетентності особи, яка є претендентом на посаду судді [1]. Однак конкретної дефініції слова «компетентність» у зазначеному законі немає. Аналізуючи існуючу законодавчу базу України щодо поняття «компетентність», у загальному розумінні знаходимо його у 9 нормативно-правових актах (табл. 1).

Звичайно, що зазначені поняття повинні тлумачитися в рамках нормативно-правових актів, в яких вони існують. Їх не можна однобоко перенести на коло суспільних відносин, пов'язаних

з оцінюванням суддів щодо можливості здійснення правосуддя. Але наведені дефініції дають змогу сформулювати у читача загальне уявлення про відповідне поняття.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» містить тільки згадку про компетентність як критерій кваліфікаційного оцінювання суддів і його можливий поділ на соціальну, професійну та особисту. Більш деталізовано критерій компетентності щодо особи, яка бажає займати посаду судді, описано в «Положенні про порядок і методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення», затвердженому рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 03.11.2016 № 143/зп-16 (у редакції рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 13.02.2018 № 20/зп-18) [2]. Положення містить методичну інформацію щодо показників визначення компетентності судді та способу їх оцінки. Однак визначення «компетентності» в зазначеному документі не надано.

Потрібно зазначити, що проблематику поняття «компетентності судді», його термінологічного визначення та практичного застосування в оцінці суддів було добре проаналізовано вітчизняними вченими. Так, В. Мартинюк, провівши дослідження теоретичних засад визначення змісту поняття «компетентність судді», зробив характеристику ключових положень цього поняття:

– компетентність судді є важливим елементом правового статусу судді. Її наявність і мінімальні вимоги щодо неї закріплені в Конституції України. Максимально-детальні вимоги щодо компетентності та її складників встановлюються на рівні нормативних документів, на основі яких здійснюється відбір суддів;

– компетентність судді – це комплекс особистих характеристик, який надбав суддя під впливом власних свідомих зусиль. Вона виявляється не лише в професійній діяльності, а й у соціальних взаємовідносинах і особистому житті;

– компетентність судді насамперед має розглядатися з точки зору функціонального підходу. Вона складається лише з тих характеристик, які виявляються або потенційно можуть виявитися у професійній діяльності, соціальному й особистому житті;

– компетентність судді формується, оцінюється та розвивається відповідно до етапів, прямо чи опосередковано передбачених у нормативно-правових актах [3].

В. Сгорова визначає компетентність як наявність конкретних, необхідних для успішного здійснення певної професійної діяльності навичок, вмінь і знань [4]. Аналізуючи дослідження А.В. Семенової та Л.Є. Зуєвої, можна визначити, що компетентність – це ознака наявності необхідного для успішної професійної діяльності комплексу цінностей, ставлень, вмінь і знань, які виявляються у спроможності сприймати індивідуальні, професійні та соціальні потреби та самореалізовуватися у зазначених сферах протягом життя [5].

Ми вважаємо за потрібне закріпити в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» узагальнене поняття «компетентність судді» і доцільним те, що в законі закріплені лише загальні та ключові риси цього поняття. Оскільки для більш детального тлумачення й існують відповідні підзаконні нормативно-правові акти, які уточнюють і розкривають поняття щодо компетентності. Методологія оцінювання й визначення критеріїв може змінюватися за потребою часу, й затверджувати такі зміни повинен відповідний орган суддівського врядування. Це допоможе зберегти пристосованість до динамічно-змінних вимог часу щодо способів та умов визначення компетентності. Тим паче, що методологія і порядок визначення компетенції оприлюднюються. З дня опублікування вони доступні громадському та науковому колам для обговорення та пропозицій. На нашу думку, публічність, яка може спричинити експертні обговорення та окреслення потенційно слабких сторін, допоможуть знайти баланс для визначення відпо-

Таблиця 1

Визначення поняття «компетентність» у нормативно-правовій базі України

Дефініція	Нормативно-правовий акт
Компетентність – необхідні обсяг, рівень знань і досвіду у певному виді діяльності	Про затвердження складників галузевих стандартів вищої освіти з напрямку 0504 «Туризм» МОН України; Наказ, Стандарт від 14.06.2004 № 476
Компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізуватися на практиці	«Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти»: Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт, План, Вимоги від 20.04.2011 № 462
Компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, які визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність	«Про затвердження Національної рамки кваліфікацій»: Постанова Кабінету Міністрів України; Опис від 23.11.2011 № 1341 Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів Мінсоцполітики України; Наказ, Методика, Перелік, Форма типового документа, Зразок, Стандарт від 22.01.2018 № 74 «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII
Компетентність – здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, вмінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей	«Про вищу освіту»: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII
Компетентність (competency) – характеристика ефективності дій людини, яка використовується для достовірного прогнозування успішності дій при виконанні службових обов'язків. Кожна компетентність виявляється та спостерігається під час ситуацій, які вимагають певних знань, навичок і ставлень під час виробничої діяльності або при виконанні завдань у відповідних умовах	Про затвердження Авіаційних правил України «Технічні вимоги та адміністративні процедури щодо видачі свідоцтв і сертифікатів диспетчерів управління повітряним рухом». Державіаслужба України; Наказ, Правила, Вимоги від 31.05.2018 № 485
Компетентність – володіння знаннями, вміннями і навичками в певній області, необхідними для виконання певних функцій	Модельний освітній кодекс для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (загальна частина) СНД; Модель, Кодекс, Міжнародний документ від 16.11.2006
Компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, вміння, цінності, інші особисті якості	«Про затвердження Національної рамки кваліфікацій»: Постанова Кабінету Міністрів України; Опис від 23.11.2011 № 1341

Джерело: створено автором на основі аналізу нормативно-правових актів

відних норм, які б сприяли дійсному набору професійних суддів і в той же час не були занадто завищені або такими, що дискредитують певних осіб.

Рівень професійної компетентності суддів підлягає встановленню під час здійснення добору кандидатів на суддівські посади. М.М. Кухта, досліджуючи конституційно-правові засади формування корпусу професійних суддів, наголошує на тому, що окремі якості кандидата на посаду судді або ж двічі оцінюються, що є недоцільним, або ж фактично дублюються у різних розділах Положення. Тому він пропонує зміни до «Положення про порядок і методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення» доповнити розділом, який буде визначати конкретну методологію кваліфікаційного оцінювання [6].

Зовнішньою формою виявлення «компетентності судді» є проведення кваліфікованого оцінювання. Група іноземних дослідників, оцінюючи відбір суддів в Україні, у своєму звіті зауважили, що підходи до оцінювання рівня кваліфікації є унікальними за своїм обсягом і ступенем, мають такі дуже важливі специфічні особливості:

- складність і комплексність методик і процедур процесу оцінювання;
- участь громадянського суспільства в оцінюванні кандидатів;
- досить високий рівень технократичності процесу оцінювання кандидатів (на основі встановлених критеріїв і процедур дається оцінка як юридичним знанням кандидатів, так і соціальної компетентності, їхнім психологічним здібностям) [7].

Частина 3 ст. 83 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що «кваліфікаційне оцінювання за критерієм професійної компетентності проводиться з урахуванням принципів інстанційності та спеціалізації» [1]. Деталізація поняття «компетентності судді» здійснюється через його ключові компоненти та особливі властивості, які розкривають його зміст і дають змогу обґрунтувати майбутні зміни в системі відбору та підготовки суддів [3]. На нашу думку, такими особливими компонентами є врахування принципів спеціалізації та інстанційності. Саме принцип спеціалізації є вирішальним для визначення професійної компетентності суддів, які працюють у спеціалізованих судах, таких як Вищий антикорупційний суд України (далі – ВАКС).

Здебільшого кримінальні справи про корупцію включають в себе складні, ретельно-організовані схеми, які можуть містити безліч фінансових операцій. Тому цілком логічно, що кваліфікаційне вирішення зазначених справ потребує наявності спеціалізованої професійної компетентності у відповідній сфері. Зазначені ас-

пекти впливу спеціалізації суду на формування професійної компетентності є вагомим фактором. Така думка підтверджується та узгоджуються з існуючою європейською практикою щодо організації процесу проведення кваліфікаційного відбору суддів спеціалізованих судів. Так, у Висновку № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів стверджується, що «спеціалізовані судді можуть бути більш компетентними у відповідних окремих галузях, що може підвищити авторитет судів, а спеціалізація за рахунок більшої компетентності в певній сфері права може сприяти покращенню ефективності та оперативності розгляду справ у суді» [8].

Особливостями визначення та критеріїв «компетентності судді» Вищого антикорупційного суду є залучення до процесу оцінювання кандидатів Громадської ради міжнародних експертів (далі – ГРМЕ). Так, відповідно до ч. 4 ст. 8 ЗУ «Про Вищий антикорупційний суд» для цілей кваліфікаційного оцінювання відповідності кандидатів на посади суддів з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України утворюється Громадська рада міжнародних експертів. До компетенції ГРМЕ входить винесення рішень щодо відповідності будь-якого кандидата на посаду судді Вищого антикорупційного суду зазначеним критеріям. До визначених законом критеріїв також належить оцінка «наявності знань і практичних навичок для розгляду справ, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду» [9], що є оцінкою професійної компетентності судді. Отже, Громадська рада міжнародних експертів є допоміжним суб'єктом оцінки компетентності судді Вищого антикорупційного суду.

Варто зазначити, що відповідність критерію професійної компетентності кандидата на посаду судді Вищого антикорупційного суду – це здатність здійснювати правосуддя в антикорупційному суді з відповідною спеціалізацією у кримінальних корупційних правопорушеннях і правопорушеннях, пов'язаних із корупцією.

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що компетентністю у загальному значенні є сукупність навичок і знань, які роблять особу спроможною до професійного виконання специфічних фахових завдань, що можуть виникнути під час роботи на певній посаді. Поняття «компетентність» як категорія оцінювання судді повинно зосереджуватися і бути спрямованим на сферу суспільних відносин, в якій здійснює правосуддя конкретний суддя. Тому ключовим критерієм визначення оцінки наявності відповідної компетенції судді Вищого антикорупційного суду України є дотримання принципу спеціалізації у сфері суспільних правовідносин, пов'язаних зі здійсненням антикорупційного правосуддя.

Громадська рада міжнародних експертів є допоміжним суб'єктом оцінки компетентності судді Вищого антикорупційного суду, що є додатковою унікальною гарантією забезпечення якісної процедури оцінки компетентності судді Вищого антикорупційного суду. Відповідність критерію професійної компетентності кандидата на посаду судді ВАКС – це здатність здійснювати правосуддя в антикорупційному суді з відповідною спеціалізацією у кримінальних корупційних правопорушеннях і правопорушеннях, пов'язаних із корупцією.

Література

1. Про судоустрій і статус суддів : Документ № 1402-VIII, чинний, поточна редакція. Редакція від 10.12.2020, підстава – 950-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
2. «Положення про порядок і методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення», затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 03.11.2016 № 143/зп-16 (у редакції рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 13.02.2018 № 20/зп-18). URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/polozhennia.pdf>.
3. Мартинюк Віталій. «Теоретичні засади визначення змісту поняття «компетентність судді». *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law* 24 (2020). С. 150–156.
4. Єгорова В.С. Деякі питання правосуб'єктності суддів загальної юрисдикції. ВІСНИК НТУУ «КПІ». *Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3/4 (23/24). 2014. С. 181–184. URL: http://ela.kpi.ua:8080/bitstream/123456789/17152/1/27_Iegorova.pdf.
5. Семенова А.В., Зуєва Л.Є. Соціальний контекст психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України і Канади в аспекті інтегральної теорії лідерства. *Лідер. Еліта. Суспільство. Leader. Elite. Society*. 2017. № 1. С. 109–123. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/36652>.
6. Кухта Михайло Михайлович. Дисертація «Конституційно-правові засади формування корпусу професійних суддів: порівняльно-правове дослідження». Ужгород, 2019. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/22750>.
7. Відбір та оцінювання суддів в Україні. Звіт групи експертів. Георг Става (Австрія), Вілма Ван Бенгтем (Нідерланди), Реда Молієне (Литва). Листопад 2018 року. URL: https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/Selection_and_Evaluation_of_Judges_UA.pdf.
8. Спільний висновок Amicus Curiae, розроблений проектами міжнародної технічної допомоги (Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні, програма USAID «Нове правосуддя» та IDLO) в межах загальної підтримки антикорупційної та судової реформ в Україні. 1 жовтня 2020 року. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_102.pdf.
9. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд». *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.

Анотація

Малетов Д. В. Щодо поняття «компетентність» судді Вищого антикорупційного суду. – Стаття.

У статті розглянуто зміст поняття «компетентність» в розрізі правової науки та теорії держави і права. Проаналізовано законодавство на наявність термінологічного визначення поняття «компетентність». Сформовано загальне уявлення щодо змісту поняття. При цьому наголошено, що поняття «компетентність» не може односторонньо застосовуватися в різних сферах суспільних правовідносин. Зазначено, що відповідно до чинного законодавства закріплений поділ «компетентності судді» на три складники: професійна, соціальна та особиста компетентності.

Досліджено наукові праці щодо поняття «компетентність судді», визначення його змісту та основних його складників. Наведено пропозиції щодо вдосконалення поняття та його нормативного закріплення. Автором зосереджено увагу на тому, що для формування критеріїв оцінки кваліфікаційного іспиту для визначення компетентності судді Вищого антикорупційного суду ключовим є дотримання принципу спеціалізації. Досліджено аспекти оцінки компетентності суддів спеціалізованого антикорупційного суду. Відповідно до викладеного матеріалу особливість вимог до компетентності антикорупційного судді пов'язана з його спеціалізацією на здебільшого складних справах щодо розгляду кримінальних корупційних правопорушень і межуючих із ними злочинах.

Однією з особливостей оцінювання компетентності кандидата на посаду судді до Вищого антикорупційного суду України є те, що у процесі добору суддів бере участь Громадська рада міжнародних експертів. Зроблено висновок, що Громадська рада міжнародних експертів є допоміжним суб'єктом оцінки компетентності судді Вищого антикорупційного суду, яка є додатковою унікальною гарантією забезпечення якісної процедури оцінки критерію «компетентності» судді Вищого антикорупційного суду України. У статті автором сформульовано поняття «відповідності критерію професійної компетентності судді Вищого антикорупційного суду». Наголошено, що це здатність здійснювати правосуддя в антикорупційному суді з відповідною спеціалізацією на кримінальних корупційних правопорушеннях і правопорушеннях, пов'язаних із корупцією.

Ключові слова: компетентність, компетентність судді, антикорупційний суд, спеціалізовані суди, Вищий антикорупційний суд України.

Summary

Maletov D. V. On the concept of competence of a judge of the Supreme Anti-Corruption Court. – Article.

The article considers the meaning of the concept of “competence” in the context of legal science and the theory of state and law. The legislation for the presence of a terminological definition of the concept of “competence” is analyzed. The general idea concerning the maintenance of concept is formed. It is emphasized that the concept of “competence” cannot be equally unilaterally applied in different areas of public relations. It is noted that in accordance with current legislation, the division of “court competence” into three components, such as: professional, social and personal competence. Scientific works on the concept of “judge’s competence”, definition of its content and its main components are studied.

Proposals for improving the concept and its normative consolidation are noted. The author focuses on the fact that in order to form the criteria for assessing the qualifying examination to determine the competence of a judge of the High Anti-Corruption Court, it is crucial to adhere to the principle of specialization. Aspects of assessing the competence of judges of a specialized anti-corruption

court have been studied. According to the above material, the peculiarity of the requirements for the competence of an anti-corruption judge is related to his specialization in usually complex cases concerning the consideration of criminal corruption offenses and related crimes.

One of the peculiarities of assessing the competence of a candidate for the position of a judge of the High Anti-Corruption Court of Ukraine is that the Public Council of International Experts participates in the selection process. It is concluded that the Public Council of International Experts is an auxiliary subject for assessing the competence of a judge of the High Anti-Corruption Court, which is an additional unique guarantee of a quality procedure for assessing the criterion of “competence” of a judge of the High Anti-Corruption Court of Ukraine. In the article the author formulates the concept of “compliance with the criterion of professional competence of a judge of the High Anti-Corruption Court”. It is the ability to administer justice in an anti-corruption court with a specialization in criminal corruption and corruption-related offenses.

Key words: competence, the competence of a judge, anti-corruption court, specialized courts, High Anti-Corruption Court of Ukraine.